

סיכומי מחשבות על הפשיזם

בחודשים האחרונים שמעתי, כמו רבים מן הקוראים, הרבה הרצאות ומגוון של דעות על סכנת הפשיזם כאן ועכשיו. אלו מצטרפים, כמובן, לדעות שקראתי בעבר. ברשימה הנוכחית ניסיתי לסכם את מסקנותיי מכל אותם הרצאות, מאמרים וספרים. מיותר לומר שאין בסיכום שלי כל חידוש של ממש, אבל למרות זאת אמנע מלתת סימוכין והפניות למקור הדברים.

המוקד של הרבה מן הדעות ששמעתי הוא הניסיון להגדיר את מהות הפשיזם. המטרה של הגדרה כזאת היא לסייע בהבנת המציאות (ובשינוי שלה). כמובן שהדברים תקפים לגבי כל ניסיון להגדיר מושג כלשהו. כמו כן יש לזכור תמיד כי המציאות מורכבת יותר מכל הגדרה אפשרית, ולכן ההגדרה תשאף רק לתאר את המאפיינים המרכזיים של המושג.

אפתח בניסיונות המקובלים לאפיין את הפשיזם כפילוסופיה מדינית ו/או כתנועה חברתית ו/או משטר אשר מציב את האומה כיסוד ומוקד החיים החברתיים וכמהות האמיתית שלהם, תוך שלילה חריפה של כל גישה אשר רואה את האדם כמוקד של החיים החברתיים. יסודות האידיאולוגיה הפשיסטית הינם:

- **ראיית האומה** כישות האמיתית (האוטנטית) היחידה, תוך המשלטה לגוף, וראיית האינדיבידואלים כחלקים של הגוף הזה. המוקד הוא בצרכים, הרצונות, המטרות, השאיפות והחלומות של **הגוף הלאומי**, בעוד שכל עניין אשר עולה מן האינדיבידואלים (למעט אלו שהופקדו על הנהגת הגוף הלאומי) נחווה כהפרעה פוטנציאלית.
- **ראיית ההרמוניה** בין חלקי הגוף הלאומי כמצב טבעי אליו יש לשאוף ואותו יש לכפות תוך השמדה של כוחות המתנגדים לו. תפקיד המשטר הוא לזהות את הצרכים והשאיפות של הלאום ולפעול להשגתם תוך **כפיית תיאום בין כל חלקי גוף האומה**. השליטה של המשטר באומה מומשלת לשליטת המוח בגוף, ובניגוד לכך מזוהים שיה חופשי בין פרטים והסכמה חברתית כסטיות מסוכנות מהמצב הטבעי ומפעילות יעילה של הגוף הלאומי.
- **קיימת עוינות** מהותית כלפי כל מה שחיצוני לאומה. יחסי החוץ של האומה הינם בהכרח (ז"א באופן טבעי ומהותי) יחסים של **מאבק אלים** על משאבים כנגד אומות אחרות. לא רק שאין רתיעה מאלימות, אלא שהיא נחווה כטבעית (אוטנטית) ובריאה.
- **המאבק האלים** כלפי חוץ מגיע לשיאו **במלחמה**, שנחווה כגילוי הנעלה ביותר של מהות האדם ומייצגת ערכים חיוביים ככוח, גבורה, והקרבה. **השלום** הוא מרשם להתנוונות ולהכחדה.

תיאורים מקובלים של הפשיזם מתמקדים גם בפרטי המשטר כגון הסמכות המוחלטת של המנהיג (כמפרש האופרטיבי של רוח האומה) ומרכזיות המפלגה (כמכשיר להרמוניזציה כפויה של האומה). לדעתי, אלו פרטים משניים אשר נגזרים מן העקרונות הנ"ל.

עניין מהותי יותר אשר מוזכר כמעט תמיד הוא התנגדות של הפשיזם לקומוניזם, דמוקרטיה, וליברליזם. התנגדות זאת אינה אופורטוניסטית אלא נגזרת מן העקרונות שנמנו לעיל, ולמעשה מקדימה אותם משום שלמעשה הפשיזם מגדיר את עצמו כניגוד של האידיאולוגיות הנ"ל: כלומר כל אחד מעקרונות הפשיזם (שהובאו לעיל) היא שלילה של עקרונות דמוקרטיים, ליברלים וסוציאליסטים. לדוגמה, מבחינת הפשיזם האדם אינו המוקד ואינו המטרה אלא חלק זניח במכלול של האומה אשר רק לה יש צרכים, רצונות, מטרות, שאיפות וחלומות הראויים להתייחסות. כמו כן, החברה איננה זירה למאבקים אלא ישות אחידה שתשומת ליבה מופנית החוצה.

ביסוד השלילות העקרוניות שהוזכרו לעיל עומדת שלילה עקרונית עוד יותר: הפשיזם הוא **תגובה** למציאות המודרנית ו**מרד טוטאלי** כנגד כל מורשת ההשכלה, הנאורות והמודרנה. בפרט, מדובר בשלילת ההשקפה האופטימית שהתהליך ההיסטורי הוא תהליך של קידמה והשתכללות ושכני האדם מסוגלים להבין ולהשפיע על מהלכו. הפשיזם הינו **פסימי** ועוין את התקווה לשיפור ולשינוי.

מן התיאור הנ"ל של האידיאולוגיה הפשיסטית נעדרה עד כה שאלת מפתח והיא שאלת הסיבה: **מדוע אידיאולוגיה זאת צומחת בזמן ובמקום מסוים ומה היא משרתת?**

אכן, ראוי להתחיל בשאלה איזה אינטרסים משרת הפשיזם. בהיותו מכשיר לכפיית סדר חברתי אשר אינו מעוניין בשינוי חברתי מהותי (וודאי שלא במאבק חברתי רחב), ברור שהפשיזם משרת את המעמד השליט – דהינו, את מעמד בעלי ההון. יודגש שכאן מדובר בשירות **אובייקטיבי של אינטרסים חומריים**. זאת בניגוד לטענה שהפשיזם גם משרת את "**האינטרסים הסובייקטיביים**" של ההמונים אשר נואשו משיפור מצבם תחת משטר בעלי ההון וזוכים באמצעות הפשיזם ל**פיצוי סמלי** (ז"א: רווחי ו/או יצרי). זאת אומרת, בעוד שהפשיזם משרת למעשה את מעמד בעלי ההון, הוא מתייחס אל רגשות התסכול והיאוש של שכבות רחבות באוכלוסיה ומשתמש בהם תוך הבטחות שווא של אושר (המתמזה בהשתתפות בפולחן אלילי של גאווה לאומית).

אכן, הפשיזם הינו אסטרטגיה של ההון: זאת אמנם איננה האסטרטגיה המועדפת של ההון אלא אסטרטגיה אשר ההון מאמץ רק כאשר נראה שהאסטרטגיה המועדפת של **ליברליזם** (כלכלי) נכשלת. האסטרטגיה הליברלית מעלה על נס את החופש האישי הבלתי מוגבל (משפטית), תוך התעלמות מן העובדה שהחופש הבלתי מוגבל אינו מקנה טובות הנאה דומות לאנשים שלרשותם משאבים כלכליים שונים. חופש **בלתי מרוסן** ללא שוויון משמעו חופש של מרובי האמצעים (ז"א בעלי ההון) לשלוט במעוטי האמצעים (ז"א העובדים השכירים), פירושו "שוק עבודה" בו בעלי ההון קובעים את יחסי העבודה, ופירושו ששכר העבודה נקבע במיקוח של קונה בודד (ז"א בעל הון בודד) מול מוכר בודד (ז"א עובד בודד).

ההון מעדיף את האסטרטגיה הליברלית משום שהיא מבטיחה ניצול מקסימאלי של העובדים השכירים. אלא שצמיחת תנועות עובדים סוציאליסטיות (ולעיתים אפילו אי-שקט חברתי בלתי ממוקד) מסכנת את הסדר הזה. כאשר העובדים מתארגנים נשמט היתרון הגדול של בעל ההון במיקוח, שהרי התארגנות כזאת עשויה לכפות מיקוח קולקטיבי (מו"מ קיבוצי). מפלגות סוציאליסטיות חזקות ונחשקות גם עשויות לכפות הסדרים חברתיים שממתנים את הניצול הקפיטליסטי, וברור שבעלי ההון לא מסכימים לפשרות אלו אלא מחוסר ברירה. כאשר הלחצים המעמדיים האלו גוברים וכאשר מבצבצת אפשרות ריאלית של מהפכה סוציאליסטית, נהפכת האופציה הבלתי-מועדפת של פשיזם לאופציה אשר קוסמת לבעלי ההון.

אלא שכיימינו, בעיקר בארץ, צומח פשיזם באקלים שנעדר תנועות עובדים סוציאליסטיות חזקות, בעידן הנראה כשבוי עדיין במקומי השווא של ה(ניאו-)ליברליזם. מצד שני, נראה שהמערכת הקפיטליסטית נהפכת הרבה יותר בלתי יציבה, משום שריבוי סתירותיה הפנימיות עולה על פני השטח (ע"ע עליית האי-שיוון בתוך מדינות ובין מדינות, משברים פיננסיים, ומשבר האקלים). ריבוי הבעיות גורם לאי-שקט חברתי, הגם שבינתיים הוא בעיקרו בלתי ממוקד, והמודעות של האליטות לריבוי הבעיות שלא ניתן לפתור אותן במסגרת המערכת הקפיטליסטית פוגמת בביטחונן העצמי. על רקע זה עולה הכמיהה ל"פתרון" אחר: דהינו "הפתרון הפשיסטי".

נראה לי שהניתוח הנ"ל מסביר מדוע חזית אנטי-פשיסטים רחבה, אשר מאגדת בתוכה סוציאליסטים וליברלים, אנשי שמאל עקבי ואנשי מרכז (ואפילו ימין מתון), הינה אפשרית. נראה לי שהציר המניע של חזית כזאת חייב להיות **קידום השיח הרציונאלי של ההשכלה, הנאורות והמודרנה, ודחייה של השיח המיסטי של גוף האומה, רצונותיה וצרכיה**. חשוב להעלות על נס את התקווה לשינוי ושיפור, את ההשקפה האופטימית שהתהליך ההיסטורי הוא תהליך של קידמה והשתכללות, ושבני האדם מסוגלים להבין ולהשפיע על מהלכו.

עודד גולדריין, תל-אביב
[מרץ 2011]